

Analysis of the Concept of Citizen Participation: Towards Theoretical Organizing

Ali Mohammadzadeh

Ph.D., Department of Public Administration, Faculty of Management, University of Tehran, Tehran, Iran. E-mail: amohammadzadeh@ut.ac.ir

Ali Pirannejad

*Corresponding Author, Associate Prof., Department of Public Administration, Faculty of Management, University of Tehran, Tehran, Iran. E-mail: pirannejad@ut.ac.ir

Majid Mokhtarianpour

Assistant Prof., Department of Public Administration, Faculty of Management, University of Tehran, Tehran, Iran. E-mail: mokhtarianpour@ut.ac.ir

Abstract

Objective: Due to the importance of citizen participation in governance, a lot of research has been done to explain this concept and each of them has looked at it from one angle, and this has caused confusion and dispersion in explaining the concept of citizen participation. The purpose of this study is to provide the conceptual model of citizen participation in order to organize previous studies

Methods: This qualitative research has an applied orientation and its approach is deductive and its time horizon is one-section and the data collection method is documentary study and thematic analysis technique has been used to analyze the data.

Results: In this research, in the first stage four overarching themes of "Types of citizen participation", "factors affecting citizen participation", "requirements of citizen participation" and "consequences of citizen participation" were defined through studying the literature of participation and citizen participation. Then the main themes and sub themes of these overarching themes were identified by gathering and analysing the studies about these overarching themes. In consequence the main themes of participation method, degree of concentration, participants, subject, context and time were identified under the overarching theme of "Types of citizen participation", the main themes of human factors and organizational factors

were identified under the overarching theme of "factors affecting citizen participation", and the similar main themes of related to governance and related to citizens were identified under the overarching themes of "requirements of citizen participation" and "consequences of citizen participation".

Conclusion: It is expected that this research, while providing a comprehensive picture of the concept of citizenship participation, can theoretically organize it and create a common concept in this field and help to realize it in practice.

Keywords: Participation, Types of Participation, Citizenship Participation, Citizenship Participation Studies, Thematic Analysis

Citation: Mohammadzadeh, Ali, Pirannejad, Ali and Mokhtarianpour, Majid (2021). Analysis of the Concept of Citizen Participation: Towards Theoretical Organizing. *Journal of Public Administration*, 13(3), 478-505. (in Persian)

Journal of Public Administration, 2021, Vol. 13, No.3, pp. 478-505

 <https://doi.org/10.22059/JIPA.2021.318539.2900>

© Authors

Published by University of Tehran, Faculty of Management

Article Type: Research Paper

Received: February 13, 2021

Accepted: March 02, 2021

واکاوی مفهوم مشارکت شهروندی: به سوی سامان‌دهی نظری

علی محمدزاده

دکتری، گروه مدیریت دولتی، دانشکده مدیریت، دانشگاه تهران، تهران، ایران. رایانامه: amohammadzadeh@ut.ac.ir

علی پیران‌نژاد

* نویسنده مسؤل، دانشیار، گروه مدیریت دولتی، دانشکده مدیریت، دانشگاه تهران، تهران، ایران. رایانامه: pirannejad@ut.ac.ir

مجید مختاریان‌پور

استادیار، گروه مدیریت دولتی، دانشکده مدیریت، دانشگاه تهران، تهران، ایران. رایانامه: mokhtarianpour@ut.ac.ir

چکیده

هدف: با توجه به اهمیت مشارکت شهروندی در حکمرانی، پژوهش‌های زیادی برای تبیین این مفهوم انجام شده که هر یک از زاویه‌ای به آن نگرینسته و این مسئله، به آشفتگی و پراکندگی در تبیین مفهوم مشارکت شهروندی انجامیده است. هدف از این پژوهش، ارائه مدل مفهومی مشارکت شهروندی، به منظور سامان‌دهی به پژوهش‌های قبلی است.

روش: این پژوهش کیفی، جهت‌گیری کاربردی دارد و رویکرد آن قیاسی است. افق زمانی آن تک‌مقطعی است. روش گردآوری داده‌ها نیز بررسی اسناد است. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از روش تحلیل مضمونی استفاده شده است.

یافته‌ها: در این پژوهش ابتدا با بررسی و مذاقه در ادبیات نظری مشارکت و مشارکت شهروندی، چهار مضمون فراگیر «انواع مشارکت شهروندی»، «عوامل مؤثر بر مشارکت شهروندی»، «راه‌کارها و الزامات مشارکت شهروندی» و «پیامدهای مشارکت شهروندی» احصا شد، سپس با گردآوری و تحلیل منابع و پژوهش‌های تخصصی مربوط به هر یک از این چهار مضمون فراگیر، مضامین اصلی و فرعی ذیل آنها شناسایی شدند. بدین ترتیب، در ذیل مضمون فراگیر «انواع مشارکت شهروندی» مضامین اصلی روش مشارکت، درجه تمرکز، مشارکت‌کنندگان، موضوع، زمینه و زمان؛ در ذیل مضمون فراگیر «عوامل مؤثر بر مشارکت شهروندی» مضامین اصلی عوامل انسانی و عوامل سازمانی و در ذیل مضامین فراگیر «راه‌کارها و الزامات مشارکت شهروندی» و «پیامدهای مشارکت شهروندی» نیز مضامین اصلی مشابه مربوط به حکمرانی و مربوط به شهروندان شناسایی شد.

نتیجه‌گیری: انتظار می‌رود این پژوهش، ضمن فراهم‌آوردن تصویری جامع از مفهوم مشارکت شهروندی، باعث سامان‌دهی نظری آن شده و مفهوم مشترکی در این حوزه ایجاد کند و یاری‌دهنده تحقق آن در عرصه عمل باشد.

کلیدواژه‌ها: مشارکت، انواع مشارکت، مشارکت شهروندی، مطالعات مشارکت شهروندی، تحلیل مضمونی

استناد: محمدزاده، علی، پیران‌نژاد، علی و مختاریان‌پور، مجید (۱۴۰۰). واکاوی مفهوم مشارکت شهروندی: به سوی سامان‌دهی نظری. مدیریت دولتی، ۱۳(۳)، ۴۷۸-۵۰۵.

مقدمه

به گزارش سازمان ملل (۲۰۱۴)، در قرن بیست و یکم، تراکم جمعیت در شهرها، رو به افزایش است و با وجود آنکه از سال ۱۹۵۰ میلادی فقط ۳۰ درصد از جمعیت جهان در مناطق شهری زندگی می‌کردند و در سال ۲۰۱۴ میلادی، این تعداد به ۵۴ درصد افزایش یافته است و پیش‌بینی می‌شود تا سال ۲۰۵۰ میلادی به ۶۶ درصد برسد (سیمونوفسکی، والی، سرال و واتلت^۱، ۲۰۱۹: ۱). با روند فعلی فرایند شهری شدن زندگی بشر، عواملی نظیر پیدایش و توسعه نظام‌های مردم‌سالار و افزایش نقش مردم در اداره امور، تجارب روندهای توسعه شهری، تطابق نداشتن طرح‌های شهری با نیاز شهروندان، پیچیدگی‌های فزاینده زندگی شهری (رجبی و حصاری‌نژاد، ۱۳۹۲: ۱۲۲)، افزایش هزینه‌های مربوط به شهرداری‌ها و دولت‌های محلی و گسترش شهرنشینی، موجب توجه ویژه به مشارکت شهروندی در ادبیات اندیشمندان و حکمرانان در دنیا شده است، زیرا مشارکت شهروندان به‌منزله جنبه اساسی دموکراسی تلقی شده و کیفیت آن را افزایش می‌دهد. از سویی، ظهور فناوری‌های مدرن اطلاعات و ارتباطات در سال‌های اخیر و اهمیت شهرهای هوشمند در افزایش کیفیت زندگی شهری، پایه و اساس دوره جدیدی از دموکراسی را ایجاد کرده است که می‌تواند شفافیت اقدامات دولت، مشارکت شهروندان و همکاری دولت‌ها و شهروندان را افزایش دهد. این سه جنبه اصول تشکیل‌دهنده مفهوم دولت باز^۲ است که به سرعت توجه جامعه علمی را به خود جلب کرد (ویرتز، ویرر و راج^۳، ۲۰۱۹: ۵۶۷).

در این راستا، در دهه اخیر، رویکرد بازتری به نوآوری در مدیریت نوآوری مسلط شده و سازمان‌ها برای توسعه محصولات و خدمات جدید، به دانش خارجی حاصل از شهروندان، مشتریان، کاربران یا سایر کارشناسان بیرونی، اعتماد بیشتری کرده‌اند. از این رو، دولت‌های محلی، با جلب مشارکت شهروندان و استفاده از دانش آنان، نوآوری‌های اجتماعی را افزایش داده و تقویت می‌کنند (اشمیت توبر، پیلر، بوگرز و هیلگرز^۴، ۲۰۱۹: ۳۴۳).

طی دهه‌های گذشته، شهروندان در اکثر کشورهای پیشرفته در فراگرد خط‌مشی‌گذاری ورود پیدا کرده‌اند و دولت‌ها نیز با در پیش گرفتن رویکرد مشارکتی، از مردم در حوزه‌های مختلف حکمرانی و به‌ویژه در نظام بودجه‌ریزی مشورت گرفته‌اند (میشل و دی‌گراف^۵، ۲۰۱۰: ۴۷۷). در این راستا به باور لوئیس مامفورد^۶، مأموریت نهایی شهر این است که مشارکت آگاهانه انسان را بیشتر کرده و توانایی او را برای نقش‌آفرینی افزایش دهد (دانشمند و نظریان، ۱۳۸۹: ۳۱).

همه این عوامل موجب شده است تا اندیشمندان و پژوهشگران زیادی به مفهوم مشارکت شهروندی توجه کنند و هر یک از زاویه نگاه خود، این واژه را واکاوی کرده و به طراحی مدل‌های گوناگونی در این زمینه بپردازند و بدین ترتیب پراکندگی و ابهام در این حوزه بیشتر شده و این پرسش - به‌ویژه برای دست‌اندرکاران و مجریان - مطرح شود که مشارکت شهروندی چیست و چگونه می‌توان آن را بهبود بخشیده و تقویت کرد. این پژوهش تلاش می‌کند تا با بررسی ادبیات موجود در حوزه مشارکت شهروندی، ضمن ارائه تصویری جامع از این مفهوم، به تبیین دقیق‌تری از مشارکت

1. Simonofski, Vallé, Serral & Wautelet

2. Open Government

3. Wirtz, Weyerer & Rösch

4. Schmidhuber, Piller, Bogers & Hilgers

5. Michels & De Graaf

6. Lewis Mumford

شهروندی پردازد و با ارائه ابعاد گوناگون مشارکت شهروندی در قالب یک مدل مفهومی، به سامان‌دهی مفهومی این حوزه یاری برساند.

پیشینه پژوهش

در دهه‌های اخیر، با توجه به نقشی که برای عاملیت انسانی در حوزه‌های گوناگون حیات انسانی قائل می‌شوند، سیاست‌گذاران به مشارکت در اشکال اجتماعی، سیاسی، فرهنگی و حتی روانی توجه نشان داده‌اند (گلابی و اخشی، ۱۳۹۴: ۱۴۴). به باور هانتینگتون و نیلسون (۱۹۷۶)، مشارکت سیاسی، فعالیت شهروندان برای تأثیرگذاری در تصمیم‌های دولت است (رامانزینی و فاریاس^۱، ۲۰۱۶: ۱۱۰).

مشارکت انواع و شیوه‌های گوناگونی دارد که نشئت گرفته از دیدگاه‌های متعدد در این زمینه است. در یک طبقه‌بندی مشارکت را می‌توان به انواع زیر دسته‌بندی کرد:

- مشارکت از نظر طریقه دخالت مردم و تأثیر مردم در میزان مشارکت: مشارکت اساسی (چندبعدی) و مشارکت حاشیه‌ای (تک‌بعدی).
- مشارکت از جنبه سطوح اجرایی: مشارکت محلی، مشارکت منطقه‌ای، مشارکت ملی و مشارکت بین‌المللی.
- مشارکت از جنبه موضوع: مشارکت فرهنگی، مشارکت اجتماعی، مشارکت سیاسی و مشارکت اقتصادی.
- مشارکت از جنبه انگیزه ایجاد مشارکت: مشارکت درون‌زا و مشارکت برون‌زا.
- مشارکت از جنبه چگونگی دخالت مردم و تأثیرگذاری مردم در امور مربوط به خویش: مشارکت مستقیم و مشارکت غیرمستقیم (خان محمدی، ۱۳۹۳: ۲۸).

جدول ۱. انواع مشارکت

ردیف	انواع مشارکت	ویژگی‌ها
۱	مشارکت دوسویه (هم‌یاری)	<ul style="list-style-type: none"> - یاری‌دهنده و یاری‌گیرنده یکدیگر را می‌شناسند. - هر دو طرف ذی‌نفع هستند. - انتظار کمک متقابل وجود دارد. - بنیاد هم‌یاری درون‌گروهی بر حسن تفاهم و صمیمیت بنا نهاده شده است.
۲	مشارکت برون‌سویه (دگریاری)	<ul style="list-style-type: none"> - از یاری‌شونده انتظار کمک متقابل وجود ندارد. - بخشش، خیرخواهی و عواطف مذهبی پررنگ است.
۳	مشارکت اجباری	<ul style="list-style-type: none"> - مشارکت اجباری در مقابل مشارکت داوطلبانه است. - در مشارکت اجباری، قدرت خلاقیات، ابتکار و ابداع کاهش می‌یابد.
۴	مشارکت بر اساس تقسیم کار	<ul style="list-style-type: none"> - این نوع مشارکت در جوامع مدنی وجود دارد.
۵	مشارکت ابزاری	<ul style="list-style-type: none"> - انگیزه افراد از مشارکت، سود فردی است. - مشارکت به‌عنوان هدف و وسیله موضوعیت دارد. - مشارکت یکی از نیازهای اساسی بشر است.
۶	مشارکت مشورتی	<ul style="list-style-type: none"> - دعوت از افراد برای مشارکت در اخذ تصمیم

منبع: گراوند و همکاران (۱۳۹۶: ۸۶)

در طبقه‌بندی دیگر، گراوند، سهرابی‌نژاد و قاسمی (۱۳۹۶)، انواع مشارکت را به شرح جدول ۱ تقسیم‌بندی کردند. همچنین رحمت‌اللهی، آقامحمدآقایی و کاکا (۱۳۹۴) انواع مشارکت را از دیدگاه ابوعلی مسکویه، فیلسوف ایرانی حکومت آل‌بویه، در پرتوی ساختار نظام تعاونی ارائه کرده‌اند که مطابق جدول زیر است:

جدول ۲. انواع مشارکت از دیدگاه ابوعلی مسکویه

ردیف	انواع مشارکت	ویژگی
۱	مشارکت بدوی معاش بنیاد	به طور عمده اجتماعی است. افراد برای تأمین نیازهای اولیه خود و قوام حیات مادی خود، مشارکت می‌کنند.
۲	مشارکت عقل بنیاد	برای پیشگیری از هرج و مرج و استقرار دین و نظم در جامعه
۳	مشارکت فضیلت بنیاد	توجه شهروندان به ابعاد معنوی و نیازهای روحی مشارکت شهروندان با یکدیگر و با حکومت، به دلیل رسیدن به فضائل و ارزش‌های انسانی و دفع زشتی‌ها
۴	مشارکت توسعه بنیاد	پیشگیری از انحراف حکومت پیشگیری از خلل در تقابل حکومت با احکام شریعت ایجاد وفاق و سازگاری میان اهداف حکومت و قوانین شریعت در جامعه

منبع: رحمت‌اللهی و همکاران (۱۳۹۴: ۵۸۶)

پربیتی (۱۹۴۹)، بر اساس تجزیه و تحلیل خود از مشارکت اجتماعی که طی بیش از پانزده سال پژوهش روی پروژه‌های موفق و ناموفق در حوزه کشاورزی انجام داد، نتیجه گرفت که وقتی مشارکت اجتماعی به‌سوی مشارکت متقابل و تعاملی پیش می‌رود، احتمال پایداری توسعه در زمینه مد نظر بیشتر است. جمع‌بندی دیدگاه‌های پربیتی و کورن وال (۱۹۹۶) در تقسیم‌بندی آنها از انواع مشارکت، هفت نوع از مشارکت را نشان می‌دهد که عبارت‌اند از:

جدول ۳. انواع مشارکت از دیدگاه پربیتی و کورن وال

ردیف	انواع مشارکت	ویژگی
۱	مشارکت ظاهری	مشارکت، گونه‌ای ظاهر فریبی دارد. با عضویت در هیئت‌های رسمی و مراکزی که انتخابی نیستند و قدرتی هم ندارند به وجود می‌آید.
۲	مشارکت غیرفعال	مشورت نکردن با مردم و ابلاغ تصمیم به مردم و پذیرش بی‌چون و چرای تصمیم توسط مردم
۳	مشارکت از طریق مشاوره	انجام مشورت با گروه‌های اجتماعی توسط متولیان تعهد نداشتن متولیان به اثرگذاری مشورت‌های مردم در تصمیم‌گیری‌ها
۴	مشارکت مادی	انگیزه مشارکت، محرک‌های مادی است که از سوی متولیان ارائه می‌شود.
۵	مشارکت وظیفه‌ای یا کارکردی	هدف از مشارکت، نیل به اهداف پروژه است. تصمیم‌های اصلی توسط برخی افراد در خارج از گروه اخذ و سپس سایر افراد در تصمیم‌ها دخالت داده می‌شوند.
۶	مشارکت تعاملی	مؤسسه‌های محلی توسط شهروندان تشکیل و تقویت می‌شوند. مشارکت هم‌ابزاری برای رسیدن به اهداف و هم‌حقی برای اجتماعات محلی در نظر گرفته می‌شود. گروه‌ها روی تصمیم‌های محلی کنترل دارند.
۷	مشارکت خودجوش جمعی	گروه‌ها به‌طور مستقل از سایر نهادها، برای تغییر و اصلاح سیستم‌ها عمل می‌کنند. بر نحوه استفاده از منابع نظارت دارند.

منبع: شریفیان‌ثانی (۱۳۸۰: ۴۵)

کائوتری^۱ نیز با بررسی مفهوم مشارکت، دسته‌بندی زیر را ارائه داده است:

جدول ۴. انواع مشارکت از دیدگاه کائوتری

ردیف	انواع مشارکت	ویژگی
۱	مشارکت ابتدایی و رسمی	بیشتر به گفت‌وگو با مردم شهرت دارد و نهادهای مذهبی در گذشته برای جلب افراد به فرقه‌های خود از آن به‌نحو گسترده‌ای استفاده می‌کردند.
۲	مشارکت رفتارگرایانه و شرطی	نوعی از مشارکت اجتماعی است که با فنون اجتماعی - روان‌شناختی، رسانه‌های آموزشی و ساختارهای فرهنگی انجام می‌شود و از سازمان‌دهی فعالیت‌های فرهنگی، انگیزش شخصی و پرورش رهبران (برگزیدگانی که با الگویی از پیش سنجیده تعلیم می‌بینند) استفاده زیادی می‌کند.
۳	مشارکت انسجام‌گرا	بر آن است که اتحاد یا جذب، بهترین شیوه مشارکت است. کنش آن بر ادغام اجتماعی، ادغام فرهنگی یا اجتماعی کردن مبتنی است. اما با آنکه در سطح اقتصادی اغلب کارایی دارد، در سطح فرهنگی مشکل‌آفرین است، زیرا مانند همه انواع دیگر ادغام می‌کوشد مردم را مطابق با الگوهای از پیش تعیین شده هم‌سان کند (مشارکت ابزار).
۴	مشارکت چندفرهنگی و جامع	پیشرفته‌ترین مفهوم مشارکت است و به‌عنوان یک فرایند اجتماعی، عام، جامع، چندجانبه، چندبعدی و چندفرهنگی سعی دارد همه گروه‌های مردم را در همه مراحل توسعه شرکت دهد.

منبع: رجیبی و حصارى نژاد (۱۳۹۲: ۱۱۵)

در تقسیم‌بندی دیگری که به سطوح مشارکت می‌پردازد، این مفهوم را می‌توان در هفت سطح زیر طبقه‌بندی کرد.

جدول ۵. سطوح گوناگون مشارکت

ردیف	سطح مشارکت	ویژگی
۱	مشارکت خودانگیخته ^۲	مردم، پیشنهاددهنده پروژه هستند و منابع کنترل آن را در دست دارند و در فرایند اجرا، حضور کامل دارند.
۲	مشارکت تعاملی (کنشی) ^۳	پیشنهاددهنده پروژه، حکومت محلی است و مردم در تحلیل مسائل، تدوین برنامه‌های اجرایی مشارکت دارند.
۳	مشارکت عملکردی ^۴	تصمیم‌های مهم از سوی حکومت محلی گرفته می‌شود و مردم برای تحقق اهداف تعیین شده مشارکت می‌کنند.
۴	مشارکت به دلیل انگیزه‌های مادی ^۵	مردم فقط در صورت وجود انگیزه‌های مادی مشارکت می‌کنند.
۵	اطلاعات‌دهی و مشورت کردن ^۶	مردم هیچ‌گونه قدرت تصمیم‌گیری ندارند. حکومت محلی، نظرهای مردم را اخذ می‌کند، اما برای اجرای آنها هیچ تعهدی ندارد.
۶	مشارکت انفعالی ^۷	فقط به مردم گفته می‌شود چه چیزی انجام خواهد شد. نظر آنها برای حکومت محلی اهمیتی ندارد و مردم در تصمیم‌گیری جایگاهی ندارند.
۷	صورت و فریب (ظاهر فریبانه) ^۸	همه چیز شکلی است و حکومت محلی تظاهر به مشارکت می‌کند.

منبع: رجیبی (۱۳۹۰: ۱۰۹)

1. Kaotry
2. Self mobilization
3. Interactive Participation
4. Functional Participation
5. Participation for material Incentives
6. Consultation and Information- Giving
7. Passive Participation
8. Manipulation and Decoration

با گذار از انقلاب صنعتی و ظهور فناوری‌های نو، از جمله فناوری اطلاعات و ارتباطات، رویکردهای جدیدی در مباحث مربوط به مدیریت دولتی مطرح شده و امروزه، دولت باز که مجموعه‌ای از ابزارهای دیجیتالی را برای توسعه راه‌حل‌های دموکراسی الکترونیک در زمینه مشارکت عمومی به کار می‌گیرد، معرفی شده است. برای مثال، امروزه از فناوری‌های مانند بلاکچین^۱، به‌منزله فرصتی عالی برای نهادهای عمومی به منظور بهبود مشارکت شهروندان و پرورش نوآوری دموکراتیک یاد می‌شود. این فناوری‌ها، ساده‌سازی فراگردها را تسهیل می‌کنند، مدیریت ایمن داده‌های ثبت‌شده را فراهم آورده و انتقال اطلاعات و شفافیت عمومی آن را تضمین می‌کنند. در این امتداد، در کنار دولت باز مفاهیمی مانند شهر هوشمند باز^۲، شهروند هوشمند باز^۳ و نظایر آن ظهور کرده‌اند که زمینه‌های جدیدی برای مشارکت شهروندی را فراهم کرده و مدل‌های نوینی از مشارکت شهروندی را طرح می‌کنند (بنیتز - مارتینز، هورتادو - تورس، رومرو- فریاس^۴، ۲۰۲۱: ۵).

روش‌شناسی پژوهش

با توجه به نوع مطالعه‌ای که در این پژوهش انجام شده است، این پژوهش کیفی دارای جهت‌گیری کاربردی است. رویکرد پژوهش قیاسی است و برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از روش تحلیل مضمونی استفاده کرده است. با توجه به اینکه در این پژوهش، توصیف و تبیین مفهوم مشارکت شهروندی مد نظر بوده، هدف پژوهش توصیفی است و افق زمانی آن تک مقطعی بوده و روش گردآوری داده‌ها نیز بررسی اسناد است که برای واکاوی مفهوم مشارکت شهروندی و ارائه مدل‌های مفهومی، از دانش‌های موجود در قالب پژوهش‌های گوناگون استفاده شده است. پیاز این پژوهش در جدول ۶ نشان داده شده است.

جدول ۶. پیاز پژوهش

جهت‌گیری‌های پژوهش	ارزیابی	○	کاربردی	●	بنیادی	○
رویکردهای پژوهش	تطبیقی	○	استقرایی	●	قیاسی	○
استراتژی‌های پژوهش	اقدام پژوهی	○	قوم‌نگاری	○	تحلیل مضمون	●
اهداف پژوهش	توصیف	●	پیش‌بینی	○	اکتشاف	○
افق‌های پژوهش	چندمقطعی	○	تک مقطعی	●		
شیوه‌های گردآوری داده‌ها	مشاهده	○	پرسش‌نامه	○	مصاحبه	○
					بررسی اسناد	●

منبع: دانایی فرد، الوانی و آذر (۱۳۹۲)

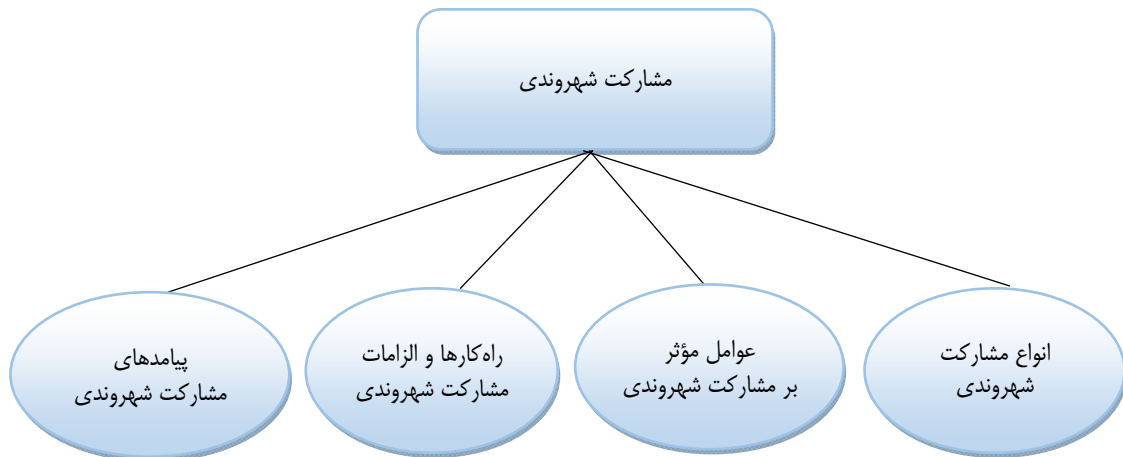
1. Blockchain
2. Open Smart City
3. Open Smart Citizen
4. Benítez-Martínez, Hurtado-Torres & Romero-Frías

در این پژوهش، از روش تحلیل مضمونی قیاسی استفاده شده است، بدین ترتیب که ابتدا با بررسی ادبیات نظری و مدل‌های حوزه مشارکت، مضامین فراگیر پژوهش احصا و سپس با جست‌وجو و تحلیل مضمونی مطالعات تخصصی مربوط به هر یک از این مضامین فراگیر، مضامین اصلی و فرعی ذیل آنها شناسایی و خوشه‌بندی شدند.

یافته‌های پژوهش

به‌منظور دستیابی به مدل مفهومی مشارکت شهروندی، در این پژوهش ابتدا ادبیات نظری مشارکت و مشارکت شهروندی مورد بررسی و مذاقه وسیعی قرار گرفت. با بررسی مدل‌های متنوع موجود در این زمینه، در نهایت چهار مضمون فراگیر «انواع مشارکت شهروندی»، «عوامل مؤثر بر مشارکت شهروندی»، «راه‌کارها و الزامات مشارکت شهروندی» و «پیامدهای مشارکت شهروندی» احصا شد (شکل ۱).

شکل ۱. مدل اولیه مشارکت شهروندی

پس از دستیابی به این مضامین چهارگانه تلاش شد با تحلیل مدل‌های مختلف ناظر به هر یک از آنها، مضامین اصلی و فرعی ذیل آنها شناسایی شده و بدین ترتیب این مضامین بسط پیدا کنند. البته شایان ذکر است که این تحلیل‌ها به‌صورت پویا و رفت و برگشتی انجام شده است؛ به‌طوری که در تحلیل منابع ذیل هر یک از این چهار مضمون به‌صورت مجزا، مضامین مرتبط با سه مضمون دیگر نیز مدنظر بود و در صورت وجود موارد مرتبط، غنی‌سازی آن مضامین نیز صورت می‌گرفت. در ادامه به بسط و تبیین هر یک از مضامین فراگیر چهارگانه با اتکا به تحلیل منابع مرتبط می‌پردازیم.

انواع مشارکت شهروندی

بر اساس تحلیل مضمونی اسناد مندرج در جدول ۷، در جهت بسط مضمون فراگیر انواع مشارکت شهروندی، چهار مضمون اصلی «روش مشارکت»، «درجه تمرکز»، «مشارکت‌کنندگان»، و «موضوع، زمینه و زمان» احصا شدند.

جدول ۷. تحلیل عناصر مدل‌های مشارکت شهروندی

عناصر مدل	مدل‌ساز (سال)	ردیف
<p>مشارکت نداشتن (نبود تعامل بین دولت و شهروند)</p> <ul style="list-style-type: none"> • مشارکت نداشتن <p>۱. ساختگی (مشارکت امری ساختگی و نمادین)</p> <p>۲. درمان^۲ (بی‌توجهی به شهروند)</p> <p>مشارکت حداقلی (تعامل یک‌طرفه بین دولت و شهروند)</p> <ul style="list-style-type: none"> • اقلیت‌گرایی <p>۱. آگاهی‌بخشی</p> <p>۲. مشاوره</p> <p>۳. تسکین (تغییرات جزئی منتج از مشارکت مشورتی مردم)</p> <p>مشارکت حداکثری (تعامل دو طرفه بین دولت و شهروند)</p> <ul style="list-style-type: none"> • قدرت شهروندی <p>۱. شراکت</p> <p>۲. قدرت تفویض شده</p> <p>۳. کنترل شهروندی</p>	آرنستین ^۱ (۱۹۶۹)	۱
<ul style="list-style-type: none"> • تهیه اطلاعات • دستورکار • ارزیابی ریسک و پیشنهاد گزینه‌های مختلف • مشارکت در تصمیم‌گیری نهایی 	ویدمن و فیمر ^۳ (۱۹۹۳)	۲
<ul style="list-style-type: none"> • مشارکت انفعالی^۵ <ul style="list-style-type: none"> - اطلاع‌رسانی غیرشفاهی - پاسخ‌گو نبودن دولت • مشارکت در دادن اطلاعات <ul style="list-style-type: none"> - نبود فرصت و زمینه مناسب برای تأثیرگذاری مردم • مشارکت از طریق مشاوره <ul style="list-style-type: none"> - اخذ مشاوره از مردم توسط مراکز تصمیم‌گیری - تعهد نداشتن مراکز تصمیم‌گیری در به‌کارگیری نظر مردم • مشارکت برای انگیزه‌های مادی <ul style="list-style-type: none"> - تعیین و اولویت‌بندی مسائل، جمع‌آوری اطلاعات و کنترل فرایند به‌وسیله مراکز تصمیم‌گیری - تعهد نداشتن مراکز تصمیم‌گیری در به‌کارگیری نظر مردم • مشارکت کارکردی^۶ <ul style="list-style-type: none"> - مشارکت به‌منزله دستیابی به اهداف و کاهش هزینه‌ها - اخذ تصمیم‌گیری‌های اصلی در مراکز تصمیم‌گیری - تشکیل گروهی از مردم برای دستیابی به اهداف از قبل تعیین شده مربوط به یک پروژه مشخص 	پرتی ^۴ (۱۹۹۵)	۳

1. Arnstein

2. Therapy

3. Weidemann and femer

4. Pretty

5. Passive participation

6. Functional participation

ردیف	مدل‌ساز (سال)	عناصر مدل
		<ul style="list-style-type: none"> • مشارکت تعاملی - مشارکت و حق شهروندان - شکل‌گیری نهادهای محلی جدید یا تقویت نهادهای موجود - یادگیری ساختاریافته و توانمندسازی شهروندان - تولید برنامه‌ها و پیشنهادهای شهروندان برای دولت • خودمشارکتی^۱ - مشارکت داوطلبانه مردم به صورت جمعی و مبتکرانه - نظارت و کنترل دولت بر مشارکت‌های داوطلبانه مردم
۴	توماس ^۲ (۱۹۹۵)	<ul style="list-style-type: none"> • تصمیم‌گیری مستقل - مشارکت ندادن مردم در تصمیم‌گیری • تصمیم‌گیری مستقل اصلاح‌شده - اخذ نظر بخشی از جامعه و تصمیم‌گیری بدون در نظر گرفتن نظر آنان - اصلاح تصمیم‌های اخذشده از طریق مشاوره با شهروندان موافق تصمیم • مشاوره عمومی مجزا - مشورت با گروه‌های مختلفی از مردم و تأثیر نظر آنها در تصمیم‌گیری • مشاوره عمومی واحد - مشورت با جمع معلومی از مردم و تأثیر نظر آنها در تصمیم‌گیری • تصمیم‌گیری عمومی - تعامل قوی مسئولان با شهروندان برای رسیدن به یک راه‌حل پذیرفته‌شده طرفین
۵	کوگیل ^۳ (۱۹۹۶)	<ul style="list-style-type: none"> • فراموشی: خودمدیریتی • نپذیرفتن: توطئه و دسیسه • ساختگی: دیپلماسی و وانمود • حمایتی: توافق، شراکت و توانمندسازی
۶	اسمیس و هانتمن (۱۹۹۷)	<ul style="list-style-type: none"> • مشارکت فعال - نقش فعال مدیران دولتی و شهروندان - مشارکت مدیران برای ایجاد ارزش برای شهروندان - مشارکت شهروندان از طریق در اختیار قرار دادن منابع و ایجاد ارزش افزوده • پیامد - ایجاد رفاه و ثروت برای شهروندان • ویژگی‌ها - شراکت - سرمایه‌گذاری مشترک - منفعت عمومی - همکاری - مالکیت مشترک
۷	باکس (۱۹۹۸)	<ul style="list-style-type: none"> • سواران آزاد^۴ - مشارکت نداشتن شهروندان - اعتماد به مدیران دولتی

1. Self mobilization
2. John clayton Thomas
3. Choguill
4. Free riders

ردیف	مدل ساز (سال)	عناصر مدل
		<ul style="list-style-type: none"> • موقعیت‌شناسان^۱ <ul style="list-style-type: none"> - مشارکت در صورت تأثیرگذاری مستقیم نتایج روی آنها • فعالان^۲ <ul style="list-style-type: none"> - مشارکت به دلیل حس مسئولیت‌پذیری اجتماعی - مطالبه‌گری از مسئولان
۸	تیمنی ^۳ (۱۹۹۸)	<ul style="list-style-type: none"> • منفعل^۴ <ul style="list-style-type: none"> - کنترل سازمانی - فرایند بسته است. - اخذ تصمیم در مراکز تصمیم‌گیری دولتی - مشارکت، تشریفاتی است. - شهروندان در انتهای فراگرد تصمیم‌گیری دخالت داده می‌شوند. • گذار^۵ <ul style="list-style-type: none"> - کنترل تسهیم‌شده - فرایند باز است. - اخذ تصمیم مبتنی بر اکثریت آرای شهروندان - شهروندان، نقش مشورتی دارند. - شهروندان در اواسط فراگرد تصمیم‌گیری دخالت داده می‌شوند. • فعال^۶ <ul style="list-style-type: none"> - کنترل شهروندی - فرایند باز و فعال است. - اخذ تصمیم مبتنی بر اکثریت آرای شهروندان - شهروندان، نقش حاکمیتی دارند. - شهروندان در ابتدای فراگرد تصمیم‌گیری دخالت داده می‌شوند.
۹	ویگودا ^۷ (۲۰۰۲)	<ul style="list-style-type: none"> • ارائه یک پیوستار پویا از تعاملات بین دولت و شهروندان <ul style="list-style-type: none"> - مردم، تابع مقامات - معامله به مثل - پاسخ‌گویی - همکاری - مردم، مالکان مقامات
۱۰	گریتون ^۸ (۲۰۰۵)	<ul style="list-style-type: none"> • ارائه پیوستار مشارکت مشتمل بر چهار مرحله: <ul style="list-style-type: none"> - اطلاع‌رسانی و آگاهی‌بخش به مردم - گوش دادن به مردم و شنیدن صدای آنان - مشارکت در حل مسئله - ایجاد توافقی‌ها

1. Watchdog
2. Activist
3. Timney
4. Passive
5. Transitional
6. Active
7. Vigoda
8. Greighton

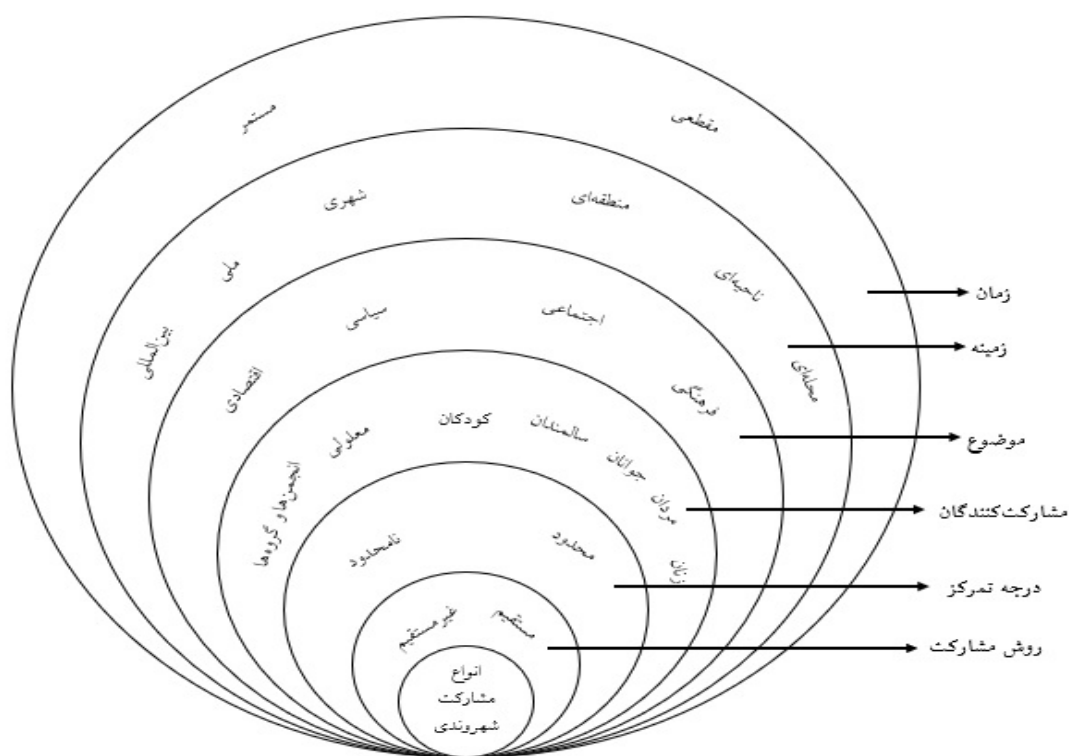
ردیف	مدل‌ساز (سال)	عناصر مدل
۱۱	فانگ (۲۰۰۶)	<ul style="list-style-type: none"> • چه کسی مشارکت می‌کند؟ چگونه مشارکت‌کنندگان انتخاب می‌شوند؟ - انتخاب از طریق فضای عمومی متعارف، خودانتخابی، انتخاب هدفمند و انتخاب تصادفی - ذی‌نفعان غیرحرفه‌ای، ذی‌نفعان حرفه‌ای، سیاستمداران حرفه‌ای و دولتمردان خیره • چگونه مشارکت‌کنندگان با یکدیگر ارتباط برقرار می‌کنند؟ - شش روش ارتباط مشارکت‌کنندگان: گوش دادن به منزله تماشایی، بیان ترجیحات، ایجاد ترجیحات، جمع‌بندی و چانه‌زنی، مشورت و مذاکره و توسعه و گسترش خبرگی فنی • چگونه نظرهای مشارکت‌کنندگان در خط‌مشی‌های عمومی منعکس می‌شود؟ - منافع شخصی، تأثیر ارتباطی، توصیه و مشاوره، حکمرانی مشترک و اقتدار مستقیم
۱۲	آگر (۲۰۱۱)	<ul style="list-style-type: none"> • شهروندان فعال - شهروندان خبره (رویکرد تمام وقت به مشارکت داشته و منافع خود را در آن می‌بینند) - شهروندان فرصت‌طلب (پروژه‌محور هستند و انگیزه آنان از مشارکت توسعه توانمندی‌های خود است.) - کارآفرینان اجتماعی (در جامعه فرصت ایجاد می‌کنند و سرمایه اجتماعی را ارتقا می‌دهند.) • شهروندان غیرفعال - شهروندان وظیفه‌ای (بنا به وظیفه و تکلیف، مشارکت می‌کنند و اغلب به نظام سیاسی اعتماد دارند.) - شهروندان جوان (سنین ۱۴ تا ۲۴ سال که تمایل زیادی به مشارکت ندارند.)
۱۳	انجمن بین‌المللی مشارکت عمومی ^۱	<ul style="list-style-type: none"> • آگاهی‌بخشی^۲: اطلاع‌رسانی راجع به مسئله، گزینه‌ها، فرصت‌ها و راه‌حل‌ها • مشاوره^۳: ارائه بازخورد در تحلیل گزینه‌ها و تصمیم‌ها • درگیری^۴: آگاهی از ملاحظات مردم و درک آنان • همکاری^۵: مشارکت با مردم در فراگرد تصمیم‌گیری • توانمندی^۶: دادن اختیار نهایی تصمیم‌گیری به شهروندان

(اقتباس از خان‌محمدی، ۱۳۹۳: ۹۸)

بدین ترتیب با بررسی پژوهش‌های پیشین و مدل‌های گوناگونی که پژوهشگران و صاحب‌نظران حوزه مشارکت شهروندی ارائه داده‌اند، می‌توان انواع مشارکت شهروندی را از حیث مستقیم یا غیرمستقیم بودن، میزان محدودیت در دسترسی به اطلاعات و تصمیم‌گیری، گروه‌های مختلف مشارکت‌کننده، موضوع مشارکت و محدوده مشارکت، به انواع مختلفی تقسیم‌بندی کرد (شکل ۲). مشارکت می‌تواند مستقیم باشد و شهروندان خود در امور حکمرانی دخالت کنند و در راستای منافع فردی و گروهی خود تصمیم‌هایی بگیرند. از سویی، مشارکت می‌تواند غیرمستقیم باشد و شهروندان از طریق نماینده یا نمایندگان خود در قالب اتحادیه‌ها، گروه‌ها، شوراها و... به مباحث حکمرانی عکس‌العمل نشان دهند. همچنین، می‌تواند بسته به سیاست‌های حکمرانی، محدود باشد و مشارکت‌کنندگانی که به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم در

1. International Association Public Participation (IAP)
2. Inform
3. Consult
4. Engage
5. Collaborate
6. Empower

امور مربوطه دخالت داده می‌شوند، به اطلاعات محدودی دسترسی داشته و در مراحل خاصی از فراگرد تصمیم‌گیری (مانند اجرا) ورود پیدا کنند. از سویی، مشارکت شهروندی از نظر فراگیری مخاطبان، می‌تواند شامل قشر خاصی از شهروندان باشد و زنان، جوانان و... و یا آحاد شهروندان را در بر بگیرد. مشارکت، از نظر موضوعی نیز، شامل موضوع‌های راهبردی سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی می‌شود و می‌تواند ترکیبی از این موضوع‌ها را نیز شامل شود. مشارکت، در مکانی تعریف‌شده اتفاق می‌افتد و موضوع مشارکت می‌تواند در سطح ناحیه یا شهر یا کشور رخ دهد و مشارکت‌کنندگان را در این سطح فرا بخواند. زمان مشارکت نیز می‌تواند در یک بازه مشخص (مقطعی) یا به صورت مستمر (طولی) تعریف شود. به‌عنوان مثالی برای کاربرد این نمودار می‌توان مشارکت را، مستقیم نامحدود فراگیر اجتماعی - اقتصادی محله‌ای مستمر معرفی کرد که بودجه‌ریزی مشارکتی، نمونه‌ای از این نوع مشارکت است که مستلزم مشارکت مستقیم، با امکان دسترسی به اطلاعات و حضور همه اقشار شهروندان، در سطح محله‌ها و طی سال بوده و موضوعی اجتماعی - اقتصادی دارد.

شکل ۲. انواع مشارکت شهروندی

عوامل مؤثر بر مشارکت شهروندی

مضمون فراگیر دوم، یعنی عوامل مؤثر بر مشارکت شهروندی، حاصل بررسی منابعی است که در جدول ۸ تحلیل شده‌اند.

جدول ۸. عوامل مؤثر بر مشارکت شهروندی

ردیف	منبع	بژوهشگر	عناصر مدل
۱	گلابی و اخشی، ۱۳۹۴: ۱۴۵	اینگلهارت ^۱	سطح تحصیلات، موقعیت اجتماعی و اقتصادی، سطوح مهارت و اطلاعات، مهارت ارتباطی، تجارب شغلی و شبکه‌های سازمانی
۲	گلابی و اخشی، ۱۳۹۴: ۱۴۵	لرنر ^۲	آمادگی ذهنی، شهرنشینی، سطح تحصیلات، سنتی نبودن و دسترسی به رسانه‌های گروهی
۳	گلابی و اخشی، ۱۳۹۴: ۱۴۵	هانتینگتون و نلسون	هم‌بستگی گروهی، سطح تحصیلات، سن، منزلت اجتماعی، احساس توانایی و مؤثر بودن از نظر اجتماعی و سیاسی
۴	گلابی و اخشی، ۱۳۹۴: ۱۴۶	آلموند و وربا ^۳	سطح تحصیلات، درآمد، رتبه شغلی و جایگاه اجتماعی افراد و واجد مهارت‌های حرفه‌ای
۵	محمدی، باقری و حیدری، ۱۳۹۲: ۱۸۳	ربانی و همکاران (۱۳۸۶)	شرایط منطقه مسکونی، احساس محرومیت نسبی، اعتماد نهادی، رضایتمندی بهداشتی و رضایتمندی اجتماعی
۶	محمدی و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۸۳	هاشمیان و همکاران (۱۳۹۱)	اعتماد اجتماعی، شبکه روابط اجتماعی، سن، عضویت انجمنی، پایگاه اجتماعی - اقتصادی و رضایت از عملکرد شهرداری
۷	محمدی و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۸۳	دوچرتی و همکاران (۲۰۰۱)	فرهنگ مدنی، نهادهای سیاسی، سیاست‌های عمومی و آموزش
۸	ایبلی، نادری، اورعی‌یزدانی و ناستی‌زایی، ۱۳۹۲: ۱۰۴	بلناردو (۲۰۰۱)، نیوبرت و کادی (۲۰۰۱) و نیر (۲۰۰۲)	تعهد بالا
۹	ایبلی و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۰۴	انگلیش (۱۹۷۹)	تمایل و رغبت مدیران برای تصمیم‌گیری مشارکتی
۱۰	ایبلی و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۰۴	رابینز (۲۰۰۶)، تایلر (۲۰۰۳)، نول و دیگران (۲۰۰۰) و بیجلسما و کوپمن (۲۰۰۳)	توسعه اعتماد
۱۱	ایبلی و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۰۴	پرستبای و دیگران (۱۹۹۰)	اعتقاد مدیران به افزایش منافع و کاهش هزینه‌های سازمان در اثر مشارکت
۱۲	ایبلی و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۰۴	ایوان استوت (۱۹۹۸)	تخصیص زمان، اعتمادسازی، سرسختی و شکیبایی
۱۳	ایبلی و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۰۴	دکر (۲۰۰۱)	اختصاص زمان، صبر و شکیبایی، تسهیم قدرت و خطر کردن

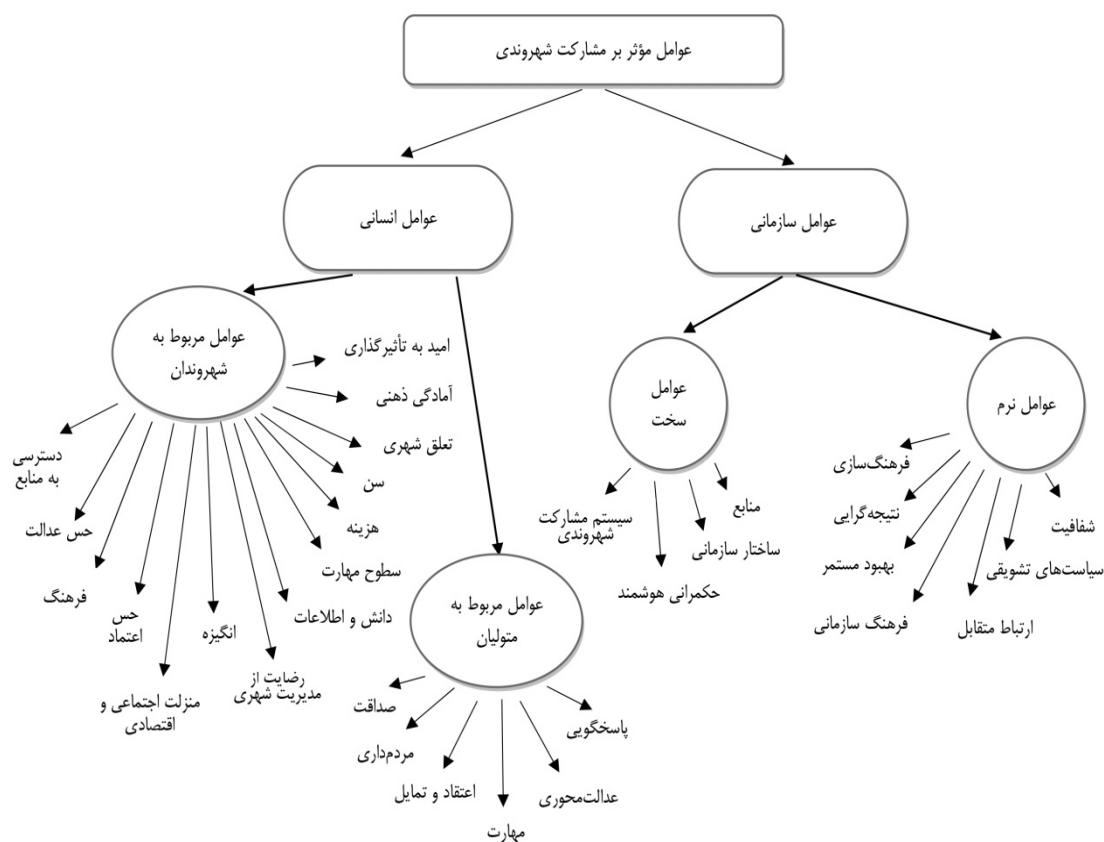
1. Ingelhart
2. Lerner
3. Almond & Verba

ردیف	منبع	پژوهشگر	عناصر مدل
۱۴	ایبلی و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۰۴	لینهارت و وایلرت (۲۰۰۲)	تمایل مدیران به ارتباطات، به اشتراک گذاشتن ارزش‌ها و مسئولیت‌ها
۱۵	ایبلی و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۰۴	واتکینسون (۱۹۸۵)	به اشتراک گذاشتن اطلاعات
۱۶	ایبلی و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۰۴	مک‌کناگیل (۱۹۸۷)	توسعه اعتماد، وضوح نقش‌ها، تعیین اطلاعات مورد نیاز و پاسخ‌گویی متقابل
۱۷	ایبلی و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۰۴	استون و استوری (۱۹۹۴)	جو دموکراتیک
۱۸	ایبلی و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۰۴	تاون سند (۱۹۹۴)	امکان دستیابی به منافع حاصل از مشارکت
۱۹	ایبلی و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۰۴	نیلسن (۱۹۹۵)	روابط چهره‌به‌چهره، روابط آزاد، مشارکت فعال، برنامه‌ریزی، درگیر کردن و تسهیل‌کننده خارجی
۲۰	محمدی و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۸۴		حس تعلق به محله، پایگاه اقتصادی - اجتماعی، رضایت از عملکرد شهرداری، آگاهی از نحوه تهیه و اجرای طرح‌های توسعه شهری، اعتماد به مدیران شهری، استفاده از رسانه‌های گروهی و عضویت در انجمن‌های محلی
۲۱	صالحی، ۱۳۹۰		اعتماد به شهرداری، رضایت از خدمات شهرداری و سوابق فرد از مشارکت
۲۲	شفیعی، ۱۳۸۵		درآمد، تحصیلات، شغل، جنسیت، سن، محل سکونت، سابقه سکونت، رضایت در خصوص خدمات شهری، وضعیت و نوع جامعه، وضعیت تأهل، کسب پاداش و رضایت، اعتماد اجتماعی، استفاده از رسانه‌ها، احساس مالکیت بر محیط، آگاهی اجتماعی و دسترسی به اطلاعات، سنت‌گرایی و تقدیرگرایی (پیرو افکار نسل‌های پیشین)
۲۳	عظیمی، اسماعیل پور و حیدری، ۱۳۹۴		دانش و اطلاعات شهروندان، احساس تعلق و تعهد، تصور ذهنی از پیامدهای مشارکت، زیرساخت‌های الکترونیکی شهر و سودآور بودن فعالیت مشارکت، رضایتمندی، اعتماد شهروندان و وضعیت اقتصادی و احساس مالکیت
۲۴	پورا احمد، محمدپور و بوچانی، ۱۳۸۹		شهروندان (عوارض شهری، نظرها، تغییرات سبک زندگی و برنامه‌های کسب‌وکار) و شهرداری (خدمات و تسهیلات، اطلاعات شهری، چشم‌انداز شهر و پروژه‌های عمومی)
۲۵	برک پور و بلوکات، ۱۳۹۳	برک پور، بلوکات و براهام ^۱	سطح تعامل، دسترسی به امکانات، بدون سانسور، شفاف و پاسخ‌گو
۲۶	منشور اسکان بشر سازمان ملل متحد، ۲۰۰۰: ۱۳		توسعه فرهنگی در جامعه و پذیرش تنوع نظر، اخلاق مسئولیت مدنی در میان شهروندان، سهم عادلانه مشارکت مردان و زنان در زندگی شهروندی و استفاده از سازوکارهای سهل و در دسترس

ردیف	منبع	پژوهشگر	کدهای توصیفی (مضامین اولیه)
۲۷	خان محمدی، ۱۳۹۳	ردویی	محدودیت‌های اقتصادی (مشارکت نباید هزینه مادی برای شهروند داشته باشد و باید امکان مشارکت غیرمادی فراهم آید). محدودیت‌های اجتماعی و فرهنگی (ناآگاهی و اعتماد شهروندان به اهداف مشارکت، بی‌سوادی یا کم‌سوادی، رقابت ناسالم و دور شدن از کار جمعی، نفع‌طلبی شخصی، دخالت‌های سیاسی و تحمیل نظر مدیریت دولتی و پراکندگی امکانات)
۲۸	خان محمدی، ۱۳۹۳	اوکلی و مارسدن	عوامل عملی (کمبود هماهنگی‌های محلی، کمبود ساختارهای محلی و بی‌ربط بودن محتوای پروژه) عوامل فرهنگی (ناتوانایی نه گفتن از سوی شهروندان و تملق‌گویی) عوامل ساختاری (برنامه‌ریزی متمرکز و دیوان‌سالار)
۲۹	دانشمند و نظریان، ۱۳۸۹		ارزیابی ذهنی شهروند از منفعت به‌دست‌آمده، کاهش هزینه‌های فردی مشارکت، بی‌توجهی به لزوم مشارکت مردمی در اداره امور شهرها، کمبود دل‌بستگی به مکان، کمبود قوانین مشخص و مدون، بیگانگی، ناآشنایی مردم با مفهوم حقوق شهروندی - شهروندمداری - وظایف و مسئولیت‌ها، نبود اصناف مستقل، کم‌رنگ بودن زندگی انجمنی و نگرش قییم‌مآبانه به شهر از سوی مدیران شهری
۳۰	رضوی و موسایی، ۱۳۸۸		عوامل اجتماعی - فرهنگی، مدیریتی، قانونی - حقوقی و فضایی - کالبدی
۳۱	رجبی و حصارى‌نژاد، ۱۳۹۲		بی‌اعتمادی شهروندان به شهرداری تهران، نداشتن تصور مشارکتی، برتری منافع فردی بر منافع جمعی، نپذیرفتن مشارکت از سوی شهرداری تهران، نهادینه‌سازی نشدن بحث مشارکت در بدنه شهرداری تهران، شعاری بودن مشارکت، نبود قوانین و مقررات اجرایی و دستورالعمل‌های مشارکتی، نبود اطلاع‌رسانی و مشوق برای شهروندان و عوامل مدیریتی - سیاسی - فرهنگی و اجتماعی
۳۲	رجبی، ۱۳۹۰		آگاهی و معلومات شهروندان، اعتماد بین مردم و شهرداری، حس مسئولیت‌پذیری در شهروندان، وجود محرک‌های مادی و غیرمادی و صبر
۳۳	پوراحمد، حاتمی‌نژاد، احمدی، ۱۳۹۳		سن، احساس فایده‌مندی، احساس مالکیت به شهر، نگرش مثبت به مدیریت شهری، آگاهی شهروندان، رضایتمندی، درآمد، آموزش شهروندی، مساعدت رسانه‌ها، سواد، عزت نفس و هوش هیجانی
۳۴	نارانتجوزولاتاو و همکاران ^۱ ، ۲۰۱۹		تفاوت‌های بین فردی (سن، جنس و...)، حس تعلق به جامعه، امید به تأثیرگذاری، امید به عملکرد شهرداری، فرهنگ نوع‌دوستی، شناخت شهروندان از هم و سهولت مشارکت (منابع لازم، دانش و مهارت لازم و پاسخ‌گویی به نیازها و پرسش‌های مشارکت‌کنندگان)
۳۵	سیمونوفسکی و همکاران، ۲۰۱۹		هوشمند بودن شهر، محرک‌های مشارکت (تمایل شورای شهر و مجریان، رقابت شهری، مشکلات شهری و...)، درجه تمرکز (میزان هماهنگی مشارکت بین ذی‌نفعان) و الزامات قانونی و ویژگی‌های شهروندان (بلوغ شهروندان)

تحلیل الگوهای فوق نشان داد که عوامل مؤثر بر مشارکت شهروندی را می‌توان در ذیل دو مضمون اصلی «عوامل سازمانی» و «عوامل انسانی» و در ذیل آنها به ترتیب «عوامل نرم» و «عوامل سخت» را به عنوان مضامین فرعی مربوط به عوامل سازمانی؛ و «عوامل مربوط به متولیان» و «عوامل مربوط به شهروندان» را به عنوان مضامین فرعی مربوط به عوامل انسانی طبقه‌بندی کرد. شکل ۳ شبکه مضامین ذیل مضمون فراگیر مؤثر بر مشارکت شهروندی را نشان می‌دهد.

شکل ۳. عوامل مؤثر بر مشارکت شهروندی

در ادامه، مضامین اصلی و فرعی شناسایی شده تشریح شده‌اند.

عوامل سازمانی

با بررسی ادبیات پژوهش، عوامل سازمانی در دو بُعد نرم و سخت طبقه‌بندی شدند. عواملی نظیر فرهنگ‌سازی، سیاست‌های تشویقی و... به‌منزله عوامل نرم و عناصری مانند ساختار سازمانی، منابع و... به‌منزله عوامل سخت در نظر گرفته شدند (جدول ۹).

جدول ۹. عوامل سازمانی مؤثر بر مشارکت از جنبه عوامل سخت

تعریف ابعاد	ابعاد	تم اصلی
<ul style="list-style-type: none"> - ایجاد و به‌روزرسانی بانک اطلاعات محله - تقویت جایگاه مساجد، انجمن‌ها و... - تعریف فراگرد مشارکت 	سیستم مشارکت شهروندی	عوامل سخت
<ul style="list-style-type: none"> - بلوغ فناوری در سازمان - نرم‌افزار یکپارچه مدیریت شهری و پشتیبانی مناسب از آن - شهر هوشمند 	حکمرانی هوشمند	
<ul style="list-style-type: none"> - ساختار سازمانی مشارکت‌محور 	ساختار سازمانی	
<ul style="list-style-type: none"> - منابع انسانی - منابع مالی - منابع قانونی (دستورالعمل‌های لازم و شفاف) - منابع فیزیکی (مکان مناسب و...) - منابع رسانه‌ای - امکانات رایانه‌ای 	منابع	

عوامل سازمانی از جنبه نرم که بر مشارکت شهروندی اثرگذارند در جدول ۱۰ معرفی می‌شوند.

جدول ۱۰. عوامل سازمانی مؤثر بر مشارکت از جنبه عوامل نرم

تعریف ابعاد	ابعاد	تم اصلی
<ul style="list-style-type: none"> - توجه و تأکید به فرهنگ‌سازی از دوران دانش‌آموزی - ارائه آموزش‌های شهروندی هدفمند - افزایش آگاهی‌های عمومی شهروندان در خصوص امور شهر - توانمندسازی شهروندان به‌منظور تبدیل به شهروند فوق‌فعال 	فرهنگ‌سازی	عوامل نرم
<ul style="list-style-type: none"> - عملی کردن پیشنهادهای شهروندان 	نتیجه‌گرایی	
<ul style="list-style-type: none"> - پایش و احصای خلأها و مشکلات سیستم مشارکت - بهبود و توسعه سیستم مشارکت 	بهبود مستمر	
<ul style="list-style-type: none"> - عدالت‌محوری - شهروندمحوری - پاسخ‌گویی - قانون‌گرایی (حاکمیت قانون - کیفیت مقررات) 	فرهنگ سازمانی	
<ul style="list-style-type: none"> - سهولت و دسترسی به اطلاعات در همه مراحل خط‌مشی‌گذاری (تدوین، اجرا و ارزیابی) - اطلاع‌رسانی خط‌مشی‌ها، استراتژی‌ها و برنامه‌ها به شهروندان 	شفافیت	
<ul style="list-style-type: none"> - پیش‌بینی انگیزش درونی (مثل نشان شهروند فوق‌فعال) و انگیزش بیرونی (مثل جوایز) - داشتن منافع فردی و جمعی مشارکت 	سیاست‌های تشویقی	
<ul style="list-style-type: none"> - برقراری ارتباط مداوم با شهروندان - سهولت برقراری ارتباط 	ارتباط متقابل	

عوامل انسانی

در کنار عوامل سازمانی، برخی عوامل هستند که بر مشارکت شهروندی اثر می‌گذارند و متوجه انسان‌ها هستند. در شهرها، شهروندان و متولیان شهری، دو گروه انسانی‌اند که در معادلات آن نقش مهمی دارند و برخی از عوامل، با

اثرگذاری بر این دو گروه، سطح تعالی مشارکت شهروندی را تحت تأثیر قرار می‌دهند. در بین این عوامل، برخی از آنها، به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم به شهروندان مربوط می‌شود و میزان مشارکت آنان را تعیین می‌کنند. این عوامل در جدول ۱۱ معرفی شده‌اند.

جدول ۱۱. عوامل انسانی اثرگذار بر مشارکت شهروندی مربوط به شهروندان

تعریف ابعاد	ابعاد	تم اصلی
<ul style="list-style-type: none"> - امید به اثرگذاری در فراگرد مشارکت - رؤیت نتایج عینی مشارکت 	امید به تأثیرگذاری	عوامل مربوط به شهروندان
<ul style="list-style-type: none"> - تصویرسازی از پیامدهای مشارکت - باور به مشارکت 	آمادگی ذهنی	
<ul style="list-style-type: none"> - مدت اقامت در شهر و محله - دغدغه برای حل مسائل شهر و محله 	تعلق شهری	
<ul style="list-style-type: none"> - کودکان، جوانان و سالمندان 	سن	
<ul style="list-style-type: none"> - هزینه‌های پنهان و آشکار مشارکت 	هزینه	
<ul style="list-style-type: none"> - مهارت استفاده از ابزار فناوری اطلاعات - مهارت شناخت مسئله و حل آن - مهارت کار جمعی - مهارت ارتباطی - مهارت مذاکره 	سطوح مهارت	
<ul style="list-style-type: none"> - میزان تحصیلات و دانش - اطلاعات و آگاهی شهروندان از شهر و شهرداری - آگاهی شهروندان از حق و تکلیف خود و شهرداری 	دانش و اطلاعات	
<ul style="list-style-type: none"> - میزان رضایت شهروندان از عملکرد مدیریت شهری 	رضایت از مدیریت شهری	
<ul style="list-style-type: none"> - کسب سود فردی و جمعی از قبیل مشارکت و رضایت از آن - انگیزه درونی (خدمت به هم‌نوع و...) 	انگیزه	
<ul style="list-style-type: none"> - جایگاه اجتماعی و اقتصادی شهروندان - عضویت در انجمن‌ها - تکریم شهروندان از سوی مدیریت شهری 	منزلت اجتماعی و اقتصادی	
<ul style="list-style-type: none"> - وجود اعتماد بین حکمرانان و شهروندان 	حس اعتماد	
<ul style="list-style-type: none"> - مسئولیت‌پذیری - جمع‌گرایی (روحیه کار جمعی - به فکر جمع بودن) - نوع دوستی 	فرهنگ	
<ul style="list-style-type: none"> - وجود حس عدالت‌محوری در فعالیت‌های حکمرانی در شهروندان (عدالت در توزیع بودجه و امکانات، عدالت در رفتار با شهروندان و عدالت در رویه‌ها) 	حس عدالت	
<ul style="list-style-type: none"> - سطح دسترسی به رسانه‌های جمعی به‌منظور رساندن صدا به گوش حکمرانان و مطالبه‌گری - دسترسی به اطلاعات - دسترسی به ابزارهای لازم برای مشارکت 	دسترسی به منابع	

عوامل انسانی مربوط به متولیان که بر مشارکت شهروندی تأثیرگذارند، در جدول ۱۲ معرفی شده‌اند.

جدول ۱۲. عوامل انسانی اثرگذار بر مشارکت شهروندی مربوط به متولیان

تعریف ابعاد	ابعاد	تم اصلی
حرف و عمل یکسان متولیان سابقه درخشان متولیان در خدمت به شهروندان	صداقت	عوامل مربوط به متولیان
ارتباط مداوم و چهره به چهره با شهروندان تکریم شهروندان	مردم‌داری	
اعتقاد به مشارکت شهروندان در اداره امور تمایل به مشارکت شهروندان در اداره امور	اعتقاد و تمایل	
مهارت ارتباطی مهارت تصمیم‌گیری خلاقیت و نوآوری	مهارت	
عدالت توزیعی عدالت مرادده‌ای عدالت رویه‌ای	عدالت‌محوری	
روحیه پاسخ‌گویی در دسترس بودن	پاسخ‌گویی	

راه‌کارها/ الزامات افزایش مشارکت شهروندی

برای افزایش مشارکت شهروندان، راه‌کارهای زیادی وجود دارد که با توجه به ویژگی‌های هر شهر از قبیل ارزش‌ها، ویژگی‌های کشوری که آن شهر در آن قرار دارد؛ اندازه شهرها، جمعیت، سازمان^۱ شهرها، چالش‌ها، منابع و غیره (سیمونوفسکی و همکاران، ۲۰۱۹: ۲) بایستی راه‌کارهای متناسب با آن شهر را در پیش گرفت و الزامات مشخصی را رعایت نمود. بر اساس مطالعه‌ای که سازمان ملل متحد در سال ۲۰۱۸ به منظور بررسی مکانیزم‌های جلب مشارکت شهروندان، روی ۴۰ شهر بزرگ (از جمله نیویورک، لندن، سیدنی، توکیو، بمبئی، استانبول و...) انجام داد، مشخص شد که ۸۵ درصد از شهرداری‌ها، از ظرفیت شبکه‌های اجتماعی (مثل توئیتر، فیس‌بوک، یوتیوب و...)، ۵۵ درصد از آنها از فراگرد مشاوره آنلاین، ۴۸ درصد از طریق گزارش فعالیت‌ها به مردم، ۳۵ درصد از شهرداری‌ها از ظرفیت مشارکت در تدوین طرح‌های جامع شهری و ۲۳ درصد از پروژه‌های بودجه‌ریزی مشارکتی، برای جلب مشارکت شهروندان استفاده کرده‌اند (سازمان ملل متحد، ۲۰۱۸: ۱۶۷).

در این مطالعه به منظور احصای مضامین ذیل مضمون فراگیر راه‌کارها/ الزامات افزایش مشارکت شهروندی منابعی

که به این موضوع پرداخته بودند، مورد تحلیل قرار گرفتند (جدول ۱۳):

جدول ۱۳. راه‌کارها/ الزامات تحقق مشارکت شهروندی

ردیف	محقق	منبع	عناصر مدل
۱	اوکلی و مارسدن	گلایی و اخشی، ۱۳۹۴: ۱۴۵	شرکت داوطلبانه شهروندان در برنامه‌های عمومی، برانگیختن احساسات مردم و افزایش درک و توان شهروندی، دخالت در فراگردهای تصمیم‌گیری و اجرا و سهیم شدن عامه مردم در منافع
۲	دانشمند و نظریان، ۱۳۸۹		درونی کردن ارزش‌های مشارکت، نهادینه‌سازی و کاهش اختلافات اجتماعی، تکوین جامعه مدنی از طریق شکل‌گیری و تقویت اتحادیه‌ها و اصناف، تعریف دوره آموزش شهروندی در مدارس، توجه به اصل قانون‌مداری، تقویت شوراهای اسلامی شهر، شخصیت‌بخشی به کودکان و امکان انتقاد از مدیریت شهری
۳	رضوی و موسایی، ۱۳۸۸		ارزیابی سالانه از میزان مشارکت مردم در برنامه‌ریزی شهری و شناسایی موانع و مشکلات آن، استفاده از پتانسیل مدارس و دانشگاه‌ها برای جلب مشارکت در امور فرهنگی و اجتماعی، سودآور کردن مشارکت و تعبیه ابزارهای لازم برای جلب مشارکت مردم در امور انتفاعی، سهیم کردن شهروندان مشارکت‌جو در بخشی از منافع ایجادشده ناشی از تولید خدمات شهری، معافیت مالیاتی و کاهش عوارض شهرداری یا تخفیف آنها برای شهروندان مشارکت‌جو و نمونه، هدایت نحوه مشارکت متخصصان و لحاظ کردن نظرهای آنان در طراحی و اجرای برنامه‌های شهری، هدایت مشارکت علاقه‌مندان به‌ویژه زنان، جوانان و بازنشستگان در نگهداری و حفاظت از برنامه‌ها، تقویت مشارکت محله‌محوری در نوسازی و به‌سازی بافت‌های فرسوده مناطق شهر تهران، گسترش تشکل‌های صنفی، مردم‌نهاد و غیردولتی و تقویت نقش نظارتی آنها بر خدمات شهری و تقویت مشارکت‌های شهروندی از سطوح پایین مانند سطح محلی و مجموعه‌های مسکونی
۴	اخوان‌الهیان، ۱۳۹۳: ۳۵		تقویت تحزب، تقویت و توسعه نهادهای مدنی، تقویت و توسعه انجمن‌های خیریه و مردمی، ایجاد فرهنگ مشارکت از طریق فعالیت‌های اقتصادی و هم‌سویی منافع اجتماعی
۵	رجبی و حصارى نژاد، ۱۳۹۲		تشکیل شرکت‌های مردم‌نهاد در قالب تعاونی‌ها، اصلاح ساختار و سپردن امور خرد به سازمان‌های مردم‌نهاد و فعالیت شهروندان در کمیته‌های تخصصی محله در شرکت‌های تعاونی
۶	نارانتجوزولاتاو و همکاران، ۲۰۱۹: ۳۰۶		ایجاد انگیزه‌های فردی همچون افزایش شهرت و اعتبار مشارکت‌کنندگان، امکان مشارکت الکترونیکی، ایجاد اعتماد، ایجاد دسترسی به اطلاعات، استفاده از ابزارهایی مثل پورتال - پیامک و... برای رأی‌گیری، توسعه اجتماعی و افزایش اعتماد
۷	عبادی و پیران‌نژاد، ۱۳۹۳ و آثور و همکاران، ۲۰۱۶: ۲۵		حکمرانی الکترونیک
۸	سیام و همکاران، ۲۰۱۹: ۱		توسعه زیرساخت‌های مربوط به فناوری‌های تحت وب
۹	نرگسیان، جمالی، هراتی و آذری، ۱۳۹۷: ۲۹۴		شفافیت و افزایش اطلاعات درباره دولت
۱۰	نارایان، ۱۳۹۵: ۲۷-۲۵؛ کابانس و دلگادو، ۲۰۱۵: ۱۷۹؛ عباسی‌کارجگان و اسدی، ۱۳۹۲: ۷۶؛ اسلامی و رئیسی، ۱۳۹۵: ۱۴۸ و باتاگر و همکاران، ۲۰۰۳: ۳		توانمندسازی ^۱ شهروندان، دسترسی به اطلاعات، مشارکت فراگیر، پاسخ‌گویی و مسئولیت‌پذیری و ظرفیت‌سازی محلی (به توانایی شهروندان، برای کار و فعالیت با یکدیگر، خودسازمان‌دهی و بسیج منابع برای حل مشکلات و دستیابی به علائق مشترک، ظرفیت‌سازی محلی گفته می‌شود.)

پیش از اقدام به اجرای طرح‌های مشارکتی، الزامات و زمینه‌های آن باید فراهم شود. مهم‌ترین الزاماتی که در ادبیات و پژوهش‌های مشارکت شهروندی به آنها پرداخته شده عبارت‌اند از: شهروندمداری، حکمرانی الکترونیک، توانمندسازی شهروندان و متولیان (مانند افزایش آگاهی‌های عمومی جامعه، تسهیل تأسیس انجمن‌ها و سازمان‌های مردم‌نهاد و نظایر آن)، افزایش سرمایه اجتماعی در شهر (از جمله اعتماد بین شهروندان و حکمرانان)، ایجاد مشوق‌های مادی و معنوی (انگیزش بیرونی و درونی) برای جلب مشارکت شهروندان و نیز، تعریف و تقویت هویت شهروندی. این الزامات به همراه سایر عوامل، مشارکت شهروندی را تقویت می‌کند و موجب پیامدهایی می‌شوند که در بخش بعدی به آنها پرداخته می‌شود.

در مجموع بر اساس تحلیل‌های صورت گرفته، راه‌کارها/الزامات تحقق مشارکت شهروندی را می‌توان در ذیل دو مضمون اصلی راه‌کارها/الزامات «مربوط به حکمرانی» و راه‌کارها/الزامات «مربوط به شهروندان» طبقه‌بندی نمود که در ذیل هر یک از آنها ۳ مضمون فرعی تعریف می‌شوند. جدول ۱۴ مضامین اصلی و فرعی ذیل مضمون فراگیر راه‌کارها/الزامات تحقق مشارکت شهروندی را نشان می‌دهد.

جدول ۱۴. راه‌کارها/الزامات تحقق مشارکت شهروندی

مربوط به شهروندان	مربوط به حکمرانی
توانمندسازی	شهروندمداری
انگیزش	تقویت سرمایه اجتماعی
هویت شهروندی	توسعه حکمرانی الکترونیک

پیامدهای مشارکت شهروندی

با مشارکت شهروندان در اداره امور، سطح بی‌اعتمادی آنان به دولت کاهش یافته و ضمن آشنایی با فعالیت‌های دولت (ابدون و فرانکلین^۱، ۲۰۰۴: ۳۳)، همکاری و هم‌دلی آنان با حکومت‌های محلی افزایش می‌یابد. از سویی، مشارکت نقش مهمی در تولید قوانینی دارد که برای همه پذیرفتنی است و مشروعیت تصمیم‌های مربوط به دولت‌های محلی در این حالت نیز بیشتر است (میشل و دیگران^۲، ۲۰۱۰: ۴۸۰ و تات، ۲۰۱۰: ۲۲). عضویت در شبکه‌های اجتماعی و سازمان‌های داوطلبانه، برای رضایت از زندگی و از همه مهم‌تر افزایش کیفیت دموکراسی، مهم است. مشارکت و عضویت شهروندان در شبکه‌های اجتماعی، به افراد این امکان را می‌دهد تا علایق و مطالبات خود را از دولت ابراز کنند و دولت هم فرصتی برای شنیدن صدای شهروندان کسب کند (میشل و دیگران^۲، ۲۰۱۰: ۴۸۰). به عقیده گریمز^۲ (۲۰۰۳)، در صورت مشارکت مردم در اداره امور، حتی اگر تصمیم نهایی بر خلاف نظر آنها باشد، در صورتی که احساس کنند دیده شده‌اند و صدای آنها شنیده شده است، آن تصمیم را خواهند پذیرفت (تات، ۲۰۱۰: ۲۲). برخی از پیامدهای مشارکت نیز عبارت‌اند از:

1. Ebdon & Franklin
2. Grimes

- افزایش آگاهی‌های عمومی شهروندان در خصوص مسائل مختلف جامعه
  - ایجاد/ افزایش حساسیت و عکس‌العمل شهروندان در خصوص مسائل پیرامونی (تبدیل شهروند منفعل به شهروند فعال)
  - انتخاب آگاهانه شهروندان در مشارکت‌های سیاسی و انتخابات
  - افزایش بهره‌وری دولت‌ها از قِبَل نظارت بیش از پیش شهروندان
- در مطالعه حاضر به منظور شناسایی پیامدهای مشارکت شهروندی منابعی که به این موضوع پرداخته بودند مطابق جدول ۱۵ تحلیل شدند.

جدول ۱۵. پیامدهای مشارکت شهروندی

ردیف	منبع	عناصر مدل
۱	رحمت‌الهی و همکاران، ۱۳۹۴: ۵۸۱	مهارت در برابر قدرت شخصی، جلوگیری از استبداد رأی، شخصیت دادن به شهروند، رشد فکری مردم، آگاه کردن مردم از آنچه در حکومت می‌گذرد، القای فضیلت نظرخواهی به جامعه و ایجاد سازوکاری برای انتقاد منطقی
۲	رحمانی، پیربابایی و شجاری، ۱۳۹۳: ۱۶۸	مسئولیت‌پذیر شدن شهروندان و مشروعیت‌بخشی به فراگردهای تصمیم‌گیری
۳	رجبی، ۱۳۹۰: ۱۱۲	افزایش حس رضایت‌مندی و بهره‌وری در شهروندان، تقویت عزت نفس شهروندان، کاهش مقاومت شهروندان در مقابل تغییرات و افزایش اعتماد و وفاداری و همکاری در شهروندان
۴	میشل و دیگران، ۲۰۱۰: ۴۸۰	افزایش مهارت‌های مدنی شهروندان، تقویت هویت شهروندی و اعتماد به نفس، افزایش مسئولیت‌پذیری، افزایش مشروعیت تصمیم‌های شهری، تقویت فن بیان شهروندان، یادگیری اصول شرکت در جلسات، افزایش کیفیت تصمیم‌های دولت، افزایش اعتماد عمومی به دولت، تقویت ظرفیت‌های مدنی و افزایش کیفیت دموکراسی
۵	تات، ۲۰۱۰: ۲۲	افزایش آگاهی شهروندان، کاهش بی‌تفاوتی عامه، پاسخ‌گوتر شدن شهرداری، نیازمحور شدن سیاست‌ها، مشروعیت یافتن تصمیم‌های دولت محلی و کاهش مقاومت در برابر تغییر
۶	کاپا، لات، پورفری، گبستینیانو، ۲۰۱۸: ۲۴۶	تولید و اشتراک دانش
۷	محمدی و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۸۴	افزایش خودکارآمدی، اثربخشی و حس اجتماعی
۸	نظریان و شوهانی، ۱۳۹۰	ظرفیت‌سازی ^۲ ، توانمندسازی ^۳ و افزایش حس تعلق به محله
۹	نارنجوزولاتاو و همکاران، ۲۰۱۹: ۳۰۷	افزایش سرمایه اجتماعی

همانند مضمون فراگیر قبلی، در این مضمون نیز پیامدها در ذیل دو مضمون اصلی «مربوط به حکمرانی» و «مربوط به شهروندان» طبقه‌بندی شد که این مضامین و مضامین فرعی ذیل آنها در جدول ۱۶ ارائه شده است.

1. Cappa, Laut, Porfiri & Giustiniano
 2. Capacity Building
 3. Empowerment

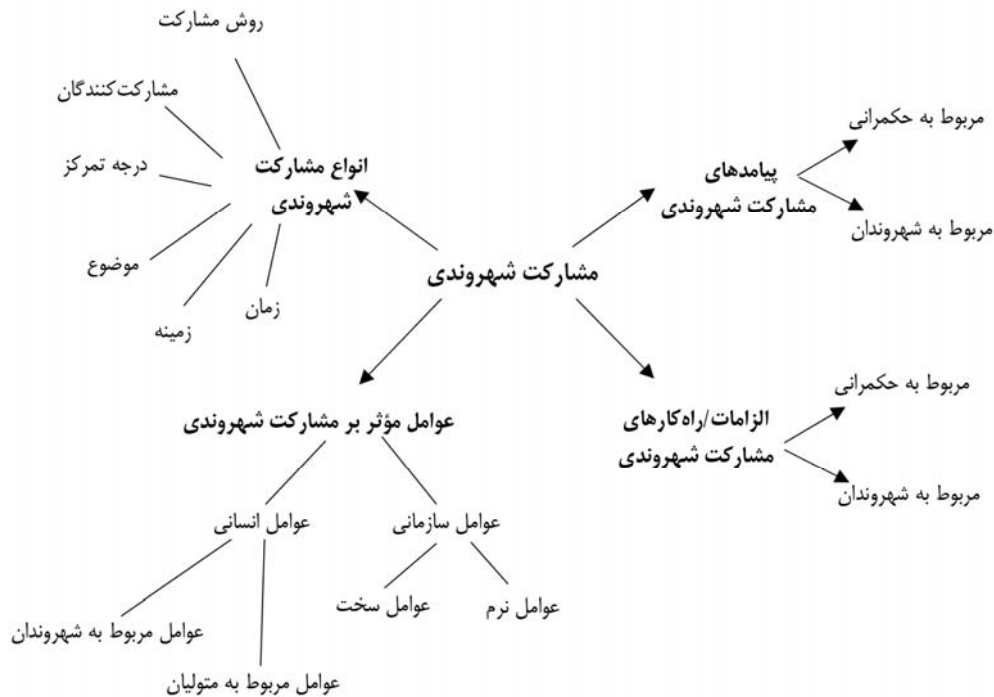

جدول ۱۶. پیامدهای مشارکت شهروندی

مربوط به شهروندان	مربوط به حکمرانی
افزایش توانمندی	افزایش سرمایه اجتماعی
افزایش رضایت	افزایش مشروعیت و کیفیت دموکراسی
افزایش مسئولیت‌پذیری	افزایش شفافیت و پاسخ‌گویی

نتیجه‌گیری

مشارکت شهروندان در حل مسائل، از الزامات انکارناپذیر دنیای امروز است و پیشرفت تکنولوژی و ظهور فناوری‌های نو، نیز عرصه‌های جدیدی در حوزه مشارکت شهروندی پدید آمده و تحقق آن را تسهیل نموده است. در زمینه مفهوم و ابعاد مشارکت شهروندی، مطالعات قابل توجهی از لحاظ کمی و کیفی در سطح ملی و بین‌المللی انجام پذیرفته که هر یک از این پژوهش‌ها، تلاش نموده‌اند از زاویه‌ای، این موضوع را مورد کند و کاو قرار دهند. اما آنچه خلأ آن احساس می‌شد پژوهشی بود که بتواند به خوبی این مطالعات را تجمیع و ذیل یک مدل واحد سامان‌دهی نماید. این پژوهش با مطالعه پیشینه، تلاش کرد تا به پراکندگی مدل‌ها و تعاریف مشارکت شهروندی، انسجام دهد و برای این منظور از تحلیل مضمونی استفاده کرد. بدین ترتیب با تحلیل منابع متعدد و متنوع مدل مفهومی مشارکت شهروندی شامل چهار مضمون فراگیر «انواع مشارکت شهروندی»، «عوامل مؤثر بر مشارکت شهروندی»، «راه‌کارها و الزامات مشارکت شهروندی» و «پیامدهای مشارکت شهروندی» به دست آمد که این مضامین به همراه مضامین ذیل آنها در شکل ۴ ارائه شده است.

شکل ۴. مدل مفهومی مشارکت شهروندی

امید است این مطالعه توانسته باشد با یکپارچه‌سازی مفاهیم موجود در زمینه مشارکت شهروندی، برداشت مشترکی از آن را در بین پژوهشگران و مجریان این حوزه ایجاد نماید و مقدمات نظری لازم برای پژوهش‌های بیشتر در این حوزه و نیز ارتقای سطح مشارکت شهروندان در حل مسائل کشور عزیزمان را فراهم آورد.

منابع

- ابیلی، خدیار، نادری، ابوالقاسم، اورعی‌یزدانی، بدرالدین، ناستی‌زایی، ناصر (۱۳۹۲). طراحی الگوی مدیریت مشارکتی (مطالعه موردی: مدارس شهر زاهدان). *پژوهش‌های مدیریت عمومی*، ۶(۲۱)، ۱۰۱-۱۲۲.
- اخوان‌ابدهیان، محمدرضا (۱۳۹۳). *شهر شهروندمدار، راه ابریشم* (نشریه وزارت راه و شهرسازی).
- اسلامی، رضا، رئیس، نگار (۱۳۹۶). مشارکت شهروندی در حقوق بین‌الملل توسعه: زمینه‌ها، موانع و شیوه‌های حمایت. *پژوهش حقوق عمومی*، ۱۸(۵۴)، ۱۴۳-۱۶۹.
- برک‌پور، ناصر، بلوکات، مونا (۱۳۹۳). مشارکت الکترونیک در برنامه‌ریزی و مدیریت محله‌ای، مدیریت شهری، شماره ۳۶، ۲۰۳-۲۲۲.
- پوراحمد، احمد، حاتمی‌نژاد، حسین، احمدی، محمد (۱۳۹۳). سنجش میزان مشارکت شهروندان در زیباسازی شهری (مطالعه موردی: منطقه ۶ تهران). *پژوهش‌های جغرافیای برنامه‌ریزی شهری*، ۲(۳)، ۳۰۳-۳۲۲.
- پوراحمد، احمد، محمدپور، صابر، بوچانی، محمدحسین (۱۳۸۹). بررسی مفهوم مشارکت شهروندان در امور شهر الکترونیکی. *جغرافیای انسانی*، ۲(۴)، ۱۰۵-۱۱۷.
- خان‌محمدی، هادی (۱۳۹۳). *الگوی مشارکت شهروندی در مدیریت دولتی مبتنی بر تعالیم نهج‌البلاغه*. دانشگاه علامه طباطبایی، دانشکده مدیریت و حسابداری، رساله دکتری در رشته مدیریت دولتی گرایش تصمیم‌گیری و خط‌مشی‌گذاری عمومی.
- دانایی فرد، حسن، الوانی، سیدمهدی، آذر، عادل (۱۳۹۲). *روش‌شناسی پژوهش کیفی در مدیریت: رویکردی جامع*. تهران: صفار.
- دانشمند، فتانه، نظریان، اصغر (۱۳۸۹). تقویت روحیه شهروندی در مدیریت کلان‌شهرها (مورد مطالعه: شهر همدان). *آمایش، ۳(۸)*، ۸۷-۱۱۵.
- رجبی، آریتا (۱۳۹۰). *شیوه‌های مشارکت شهروندی در فرایندهای توسعه شهری. آمایش محیط، ۴(۱۲)*، ۱۰۱-۱۱۶.
- رجبی، آریتا، حصاری‌نژاد، جعفر (۱۳۹۲). شرکت‌های مردم‌نهاد شهری: راه‌کاری برای مشارکت شهروندان در مدیریت شهری، *اقتصاد و مدیریت شهری*، ۱(۴)، ۱۱۱-۱۲۹.
- رحمانی، جواد، پیربابایی، محمدتقی، شجاری، مرتضی (۱۳۹۳). تبیین مفهوم مشارکت شهروندی در مدیریت شهری از دیدگاه علامه طباطبایی، *اسلام و مدیریت*، ۳(۶)، ۱۶۳-۱۸۰.
- رحمت‌الهی، حسین، آقامحمدآقایی، احسان، کاکا، فاضل (۱۳۹۴). جایگاه مشارکت در اندیشه سیاسی اسلام. *پژوهش‌های فقهی*، ۱۱(۳)، ۵۷۵-۶۰۰.

- رضوی الهاشم، بهراد، موسایی، میثم (۱۳۸۸). تحلیل SWOT مشارکت شهروندی در طراحی الگوهای برنامه‌ریزی مدیریت شهری (مطالعه موردی: شهر تهران). *علوم/اجتماعی*، ۱۶(۴۷)، ۱۶۱-۱۹۶.
- شریفیان ثانی، مریم (۱۳۸۰). مشارکت شهروندی، حکمرانی شهری و مدیریت شهری. مدیریت شهری، ۲(۸)، ۴۲-۵۵.
- شفیعی، شفیع (۱۳۸۵). بررسی عوامل موثر بر مشارکت اجتماعی شهروندان شهر اردبیل. فصل نو، ۲(۵۰)، ۲۶-۴۱.
- صالحی، محسن (۱۳۹۰). *بررسی عوامل مؤثر بر مشارکت شهروندان در اداره امور شهری (مطالعه موردی: شهر اراک)*. دانشگاه فردوسی مشهد. پایان نامه کارشناسی ارشد رشته مدیریت امور شهری.
- عبادی، نغمه، پیران نژاد، علی (۱۳۹۳). حکمرانی الکترونیک در شهرداری‌ها (مطالعه پورتال شهرداری‌های کشور). مدیریت دولتی، ۲(۲)، ۲۶۵-۲۸۸.
- عباسی کارجگان، داود، اسدی، محمودرضا (۱۳۹۲). رابطه توانمندسازی شهروندان منطقه ۱۸ تهران با مشارکت در مدیریت شهری. *اقتصاد و مدیریت شهری*، ۱(۳)، ۷۵-۹۳.
- عظیمی، نورالدین، حیدری، سمیرا، اسماعیل پور، رضا (۱۳۹۴). ارزیابی عوامل مؤثر بر مشارکت الکترونیکی شهروندان در مدیریت امور شهری. *مطالعات و پژوهش‌های شهری و منطقه‌ای*، ۷(۲۶)، ۱۸۹-۲۰۶.
- گراوند، علی، سهراب نژاد، علی محمد، قاسمی، یارمحمد (۱۳۹۶). بازتاب مشارکت اجتماعی در بوستان سعدی. *جامعه‌پژوهی فرهنگی*، ۳(۳)، ۷۷-۱۰۱.
- گلایی، فاطمه، اخشی، نازیلا (۱۳۹۴). مشارکت اجتماعی و نشاط اجتماعی. *جامعه‌شناسی کاربردی*، ۲۶(۵۹)، ۱۳۹-۱۶۰.
- محمدی، جمال، باقری، کیوان، حیدری، سامان (۱۳۹۲). سنجش و بررسی میزان مشارکت شهروندان در امور شهری و عوامل مؤثر بر آن (مطالعه موردی: شهر سنندج). *تحلیل اجتماعی*، ۷(۲)، ۱۷۹-۲۰۹.
- نارایان، دیبا (۱۳۹۵). *توانمندسازی و کاهش فقر*. ترجمه فرزاد پوراصغر سنگاچین و جواد رضوانی. تهران: کریمخان زند.
- نرگسیان، عباس، جمالی، قاسمعلی، هراتی، مسعود، آذری، حسین (۱۳۹۷). بررسی ارتباط فساد و اعتماد در رابطه بین شفافیت و رضایت شهروندان. *مدیریت دولتی*، ۱۰(۲)، ۲۸۹-۳۱۰.
- نظریان، اصغر، شوهانی، نادر (۱۳۹۰). توانمندسازی نظام مدیریت شهری بر اساس الگوی شهر شهروندمدار در ایلام. *چشم‌انداز جغرافیایی (مطالعات انسانی)*، ۶(۱۶)، ۱۳۴-۱۵۱.

References

- Abbasi Karejgan, D., Asadi, M R. (2013). The Relationship between Empowering Citizens of the District 18 of Tehran and Participation in Urban Management. IUESA. 1 (3), 75-93. (in Persian)
- Abili, Kh., Naderi, A., Yazdani, B., Nastizaie, N. (2013). Designing a model of organizational participation (Case study: Zahedan schools). *Management Researches*, 6(21), 101-122. doi: 10.22111/jmr.2013.1512. (in Persian)

- Akhavan Abdolhian, M., (2014). *Citizen City, Rahe Abrisham* (Journal of the Ministry of Roads and Urban Development). (in Persian)
- Akhshi, N., Golabi, F. (2015). Social Happiness and Social Participation. *Journal of Applied Sociology*, 26(3), 139-160. (in Persian)
- Alathur, S., Ilavarasan, P. V., & Gupta, M. P. (2016). Determinants of e-participation in the citizens and the government initiatives: Insights from India. *Socio-Economic Planning Sciences*, 55, 25-35.
- Azimi, N., Heidari, S., Esmailpour, R (2015). Assessing citizens e-participation factors in urban management. *Journal of Urban - Regional Studies and Research*, 7(26), 189-206. (in Persian)
- Barak Poor, N., Bolookat, M., (2015). E-participation in neighborhoods management and planning, *Urban Management*, 13(36), 203-222. magiran.com/p1374862. (in Persian)
- Benítez-Martínez, F. L., Hurtado-Torres, M. V., & Romero-Frías, E. (2021). A neural blockchain for a tokenizable e-Participation model. *Neurocomputing*, 423, 703-712.
- Bhatnagar, D., Rathore, A., Torres, M. M., & Kanungo, P. (2003). *Participatory budgeting in Brazil. Empowerment case studies*. Washington. DC: World Bank.
- Cabannes, Y., & Delgado, C. (2015). *Another city is possible: alternatives to the city as a commodity-participatory budgeting*. Available from: <http://www.spora.ws/wp-content/uploads/2016/05/Cabannes-Delgado-2015.Participatory-Budgeting.-Another-City-Is-Possible.pdf>
- Cappa, F., Laut, J., Porfiri, M., & Giustiniano, L. (2018). Bring them aboard: Rewarding participation in technology-mediated citizen science projects. *Computers in Human Behavior*, 89, 246-257.
- Danaeifard, H., Alvani, S M., Azar, A. (2013). *Qualitative Research Methodology in Management: A Comprehensive Approach*. Tehran: Saffar. (in Persian)
- Daneshmand, F., Nazarian, A. (2010). Strengthening the Spirit of Citizenship in the Metropolis Management: The Case of Hamedan, *Amayesh Journal*, 3(8), 87-115. (in Persian)
- Ebadi, N., Piranejad, A. (2014). E-Governance in Municipalities: Studying the Iranian Municipalities' Portals. *Journal of Public Administration*, 6(2), 265-288. (in Persian)
- Ebdon, C., & Franklin, A. (2004). Searching for a Role for Citizens in the Budget Process. *Public Budgeting & Finance*, 24(1), 32-49.
- Eslami, R., Reisi, N. (2017). Citizen Participation in International Development Law: Grounds, Obstacles and Supporting Ways. *Public Law Research*, 18(54), 143-169. (in Persian)
- Garavand, A., Sohrabnejad, A., Ghasemi, Y. (2017). Reflection of social participation in Sa'di's Boostan. *Sociological Cultural Studies*, 8(3), 71-95. (in Persian)
- Khan Mohammadi, H. (2014). *The model of citizen participation in public administration based on the teachings of Nahj al-Balaghah*. Allameh Tabatabaei University, Faculty of Management and Accounting, PhD Thesis in Public Management, General Decision Making and Policy Making. (in Persian)

- Michels, A., & De Graaf, L. (2010). Examining citizen participation: Local participatory policy making and democracy. *Local Government Studies*, 36(4), 477-491.
- Mohammadi, J., Bagehri, K., Heidari, S. (2013). Assessing the extent of citizens' participation in urban affairs and the factors affecting it (Case study: Sanandaj city). *Social analysis*, 7(2), 179- 209. (in Persian)
- Naranjo-Zolotov, M., Oliveira, T., Cruz-Jesus, F., Martins, J., Gonçalves, R., Branco, F., & Xavier, N. (2019). Examining social capital and individual motivators to explain the adoption of online citizen participation. *Future Generation Computer Systems*, 92, 302-311.
- Narayan, D. (2016). *Empowerment poverty and reduction.*, Translated by Farzam Pourasghrsangachin and Javad Ramezani. Tehran: Karim Khan Zand. (in Persian)
- Nargesian, A., Jamali, G., Harati, M., Azari, H. (2018). Investigating the Relationship between Corruption and Trust Related to Transparency and Citizen Satisfaction. *Journal of Public Administration*, 10(2), 289-310. (in Persian)
- Nazarian, A., Shohani, N. (2011). Empowerment urban management system based on the pattern of citizen- based city in Ilam. *Journal of Studies of Human Settlements Planning*, 6(16), 134-151. (in Persian)
- Pourahmad, A., et al., (2010). Study of Concept of partnership by citizens in affairs of e-city, *Quarterly Journal of Human Geography*, 2(4). (in Persian)
- Pourahmad, A., Hataminejad, H., Ahmadi, M. (2014). Analysis to measure citizen participation in urban aestheticization (case study: region 6 of Tehran). *Geographical Urban Planning Research (GUPR)*, 2(3), 303-322. (in Persian)
- Rahmani, J., Pirbabaie, M., Shajari, M. (2014). Explaining the Concept of Citizen Participation in Urban Management from the Viewpoint of Allameh Tabatabai. *Islam & Management*, 3(6), 163-180. (in Persian)
- Rahmatollahi, H., Aghamohammadaghaee, E., Kaka, F. (2015). The place of participation in Islamic political thought. *Religious Researches*, 11(3), 575-600. (in Persian)
- Rajabi A, Hesarinejad J., (2013) Urban Non-Governmental Companies: A Solution for Citizens' Participation in Urban Management. *IUESA*. 1 (4), 111-129. (in Persian)
- Rajabi, A., (2011). The methods of citizen participation in the process of urban development, *Amayesh Journal*, 12, 101. (in Persian)
- Ramanzini Júnior, H., & Farias, R. D. S. (2016). Participation and Influence: Democratization and the Shaping of a Public Policy in Brazil. *Latin American Policy*, 7(1), 106-125.
- Razavi alhashem, B., musai, M. (2010). Analysis (SWOT) of Civil Participation in The Designing of the Urban Management Planning Patterns (Case Study: Tehran Capital). *Social Sciences*, 16(47), 161-196. (in Persian)
- Salehi, M., (2011). *Investigating the Factors Affecting Citizens' Participation in Urban Affairs Management (Case Study: Arak City)*. Mashhad Ferdowsi University. Master Thesis in Urban Affairs Management. (in Persian)

- Schmidhuber, L., Piller, F., Bogers, M., & Hilgers, D. (2019). Citizen participation in public administration: investigating open government for social innovation. *R&D Management*, 49(3), 343-355.
- Shafi'i, Sh. (2007). Investigating the factors affecting the social participation of the citizens of Ardabil. *New season*, 2 (50). (in Persian)
- Sharifian Thani, M. (2002). Citizenship participation, urban governance and urban management. *Urban Management*, 2 (8), 42-55. (in Persian)
- Simonofski, A., Vallé, T., Serral, E., & Wautelet, Y. (2019). Investigating context factors in citizen participation strategies: A comparative analysis of Swedish and Belgian smart cities. *International Journal of Information Management*, 102011.
- Siyam, N., Alqaryouti, O., & Abdallah, S. (2019). Mining government tweets to identify and predict citizen's engagement. *Technology in Society*, 101211.
- Tait, E. J. (2010). An analysis of eParticipation in Scottish local authorities. A thesis submitted in partial fulfilment of the requirements of The Robert Gordon University for the degree of Doctor of Philosophy. Available from OpenAIR@RGU. [online]. Available from: <http://openair.rgu.ac.uk>
- UN-HABITAT (2000). *The Global Campaign for Good Urban Governance*.
- United Nations. *E-Government Survey 2018 Gearing e-government to support transformation towards sustainable and resilient societies*. New York, 201. Available from: <https://www.unescap.org/resources/e-government-survey-2018-gearing-e-government-support-transformation-towards-sustainable>.
- Wirtz, B. W., Weyerer, J. C., & Rösch, M. (2019). Open government and citizen participation: an empirical analysis of citizen expectancy towards open government data. *International Review of Administrative Sciences*, 85(3), 566-586.